

Lesson 50:
(PRK AbhyAsam 16)
Wednesday March
13, 2024

(RECORD)

ॐ सह नाववतु ।
सह नौ भुनक्तु ।
सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्विनावधीतमस्तु मा वद्विषावहै ।
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

Om Saha Nau-Avatu |
Saha Nau Bhunaktu |
Saha Viiryam Karavaavahai |
Tejasvi Nau-Adhiitam-Astu Maa Vidvissaavahai |
Om Shaantih Shaantih Shaantih ||
Meaning:

- 1: Om, May God Protect us Both (the Teacher and the Student),
- 2: May God Nourish us Both,
- 3: May we Work Together with Energy and Vigour,
- 4: May our Study be Enlightening and not give rise to Hostility,
- 5: Om, Peace, Peace, Peace.

SUBSCRIBE

Spiritual Mantra

Saraswati Mantra

सरस्वती नमस्तुभ्यं वरदे
कामरूपिणी विद्यारम्भं
करिष्यामि सिद्धिर्भवतु मे
सदा।

Vedastrologer.com

पठामि संस्कृतं नित्यं वदामि संस्कृतं सदा
ध्यायामि संस्कृतं सम्यक् वन्दे संस्कृत्मातरम्

Om Ayim Sriim Hriim Saraswati Devyai Namaha

ओम ऐम् श्रीम् ह्रीम् सरस्वती देव्यै नमः

What are the benefits of chanting Saraswati mantra?

- a. Doing regular chanting of Saraswati mantra improves your speech, memory and concentration in study.
- b. She removes your ignorance and refines your character by giving you good qualities like humility and culture.
- c. **Saraswati Mantra** gives you control over your speech, knowledge and wisdom.
- d. By chanting this mantra of saraswati maa with dedication, a student can pass his exam with good marks.
- e. Chanting Saraswati Mantra helps poets, writers and folk speakers to reach new heights of achievements.
- f. Close your eyes in contemplation and rub your hands together and then open your palms and say the karagre vasatir Lakshmi prayer

<https://youtu.be/YuKtKR3r0oM>

शब्द कोशः ३०० + २० = ३२० अभ्यास १६

१। पितृ (पिता)

२। भ्रातृ (भाई)

३। जामातृ (जवाँई, दामाद)

४। धर्म (धर्म)

५। प्रातःकालः (प्रातःकाल)

६। मध्याह्नः (दोपहर)

७। सायंकालः (सायंकाल)

(क)

८। दिनम् (दिन)

९। वस्त्रम् (वस्त्र)

(ख)

२। दह् (जलाना)

२। ज्वल् (जलना)

३। गै (गाना)

(ख)

४। आ + ह्वे (पुकारना, बुलाना)

५। अभि + लष् (चाहना)

६। कृत् (किया)

७। गतः (गया)

८। आगतः (आया)

(ग)

१। प्रातः (प्रातः काल)

२। सायम् (सायंकाल)

३। नक्तम् (रात्रि)

व्याकरण (पितृ सप्तमी विभक्ति)

१। पितृ शब्द के पूरे रूप स्मरण करो (देखो शब्द० ५) भ्रातृ और जामातृ के रूप पितृ के तुल्य चलेंगे।

२। दह् आदि के रूप भू के तुल्य चलेंगे। दहति, ज्वलति, गायति, आह्वयति, अभिलषति।

---

(५) पितृ (पिता) ऋकारान्त पुं०			
पिता	पितरौ	पितरः	प्र०
पितरम्,	"	पितृन्	द्वि०
पित्रा	पितृभ्याम्,	पितृभिः	तृ०
पित्रे	"	पितृभ्यः	च०
पितुः	"	"	पं०
"	पित्रोः	पितृणाम्,	ष०
पितरि	"	पितृषु	स०
हे पितः	हे पितरौ	हे पितरः	सं०

---

(५) पितृ (सं० रूप) (दे० अ० ?
 आ अरी अरः
 अरम्, ऋन्
 शेष कर्तृवत् (दे० शब्द ४)

भू धातु रूप - लट् लकार

भू सत्तायाम् - भ्वादिः

< भू

तुलना

अभ्यास

कर्तरि प्रयोग परस्मैपद

	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथम पुरुष	भवति	भवतः	भवन्ति
मध्यम पुरुष	भवसि	भवथः	भवथ
उत्तम पुरुष	भवामि	भवावः	भवामः

दह्

दह् धातु रूप - लट् लकार

दहँ भस्मीकरणे - भ्वादिः

< दह्

तुलना

अभ्यास

कर्तरि प्रयोग परस्मैपद

	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथम पुरुष	दहति	दहतः	दहन्ति
मध्यम पुरुष	दहसि	दहथः	दहथ
उत्तम पुरुष	दहामि	दहावः	दहामः

ज्वल् धातु रूप - लट् लकार

ज्वलँ दीप्तौ मित् अनुपसर्गाद्वा १९४१ - भ्वादिः

< ज्वल्

तुलना

अभ्यास

कर्तरि प्रयोग परस्मैपद

	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथम पुरुष	ज्वलति	ज्वलतः	ज्वलन्ति
मध्यम पुरुष	ज्वलसि	ज्वलथः	ज्वलथ
उत्तम पुरुष	ज्वलामि	ज्वलावः	ज्वलामः

गै धातु रूप - लट् लकार

गै शब्दे - भ्वादि:

< गै

तुलना

अभ्यास

कर्तरि प्रयोग परस्मैपद

	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथम पुरुष	गायति	गायतः	गायन्ति
मध्यम पुरुष	गायसि	गायथः	गायथ
उत्तम पुरुष	गायामि	गायावः	गायामः

आङ् + ह्वे धातु रूप - कर्तरि प्रयोग लट् लकार परस्मैपद

ह्वेञ् स्पर्धायां शब्दे च - भ्वादिः

	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथम पुरुष	आह्वयति	आह्वयतः	आह्वयन्ति
मध्यम पुरुष	आह्वयसि	आह्वयथः	आह्वयथ
उत्तम पुरुष	आह्वयामि	आह्वयावः	आह्वयामः

< आङ् + ह्वे

अभ्यास

अभि + लष् धातु रूप - लष् कान्तौ - भ्वादिः - कर्तरि प्रयोग लट् लकार परस्मैपद

	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथम पुरुष	अभिलष्यति / अभिलषति	अभिलष्यतः / अभिलषतः	अभिलष्यन्ति / अभिलषन्ति
मध्यम पुरुष	अभिलष्यसि / अभिलषसि	अभिलष्यथः / अभिलषथः	अभिलष्यथ / अभिलषथ
उत्तम पुरुष	अभिलष्यामि / अभिलषामि	अभिलष्यावः / अभिलषावः	अभिलष्यामः / अभिलषामः

< अभि + लष्

अभ्यास

नियम ४६—अधिकरण कारक में सप्तमी होती है । जैसे—विद्यालय में पढ़ता है—
विद्यालये पठति । गृहे वस्त्राणि सन्ति । नगरे मनुष्याः सन्ति । (देखें
नियम ४० भी) ।

नियम ४७—‘विषय में, बारे में’ अर्थ में तथा समयबोधक शब्दों में समी होती है । जैसे मोक्ष के बारे में इच्छा है—मोक्षे इच्छा अस्ति । धर्म के विषय में अभिलाषा है—धर्मे अभिलाषः अस्ति । वह प्रातःकाल यहाँ आता है—स प्रातःकाले प्रातः वा अत्र आगच्छति । स मध्याह्ने, सायंकाले सायं वा कार्यं करोति ।

सूचना—प्रातः, सायम्, नक्तम् के रूप नहीं चलते हैं, ये अव्यय हैं । प्रातःकाल, सायंकाल आदि के रूप चलते हैं ।

नियम ४८—एक क्रिया के बाद दूसरी क्रिया होने पर पहली क्रिया में सप्तमी होती है । कर्तृवाच्य में कर्ता और कृदन्त में सप्तमी होगी । कर्मवाच्य में कर्म और कृदन्त में सप्तमी होगी तथा कर्ता में तृतीया । जैसे, राम के वन जाने पर भरत आये—रामे वनं गते भरतः आगतः । मेरे काम कर लेने पर गुरु आये—मया कार्यं कृते गुरुः आगतः । रामे आगते सीता अपि आगता ।

अभ्यास १६

अभ्यास १६

१. उदाहरण-वाक्य :—१. गृहे बालकाः सन्ति । २. मम पठने अभिलाषः अस्ति । ३. प्रातःकाले सायंकाले च ईश्वरं नमते । ४. धर्मं अभिलाषं कुरु । ५. अध्ययने कृते भोजनं कुरु । ६. अग्निः गृहं दहति । ७. अग्निः गृहे ज्वलति । ८. शान्तिः गानं गायति । ९. पिता पुत्रम् आह्वयति । १०. शिष्यः विद्याम् अभिलषति । ११. नक्तम् (रात में) अधिकं न पठ ।

२. संस्कृत बनाओ :—(क) १. राम विद्यालय में पढ़ता है । २. इस कक्षा में १० बालक हैं । ३. घर में वस्त्र और पुस्तकें हैं । ४. गाँव में मनुष्य रहते हैं । ५. मेरी धर्म के विषय में इच्छा है । ६. पढ़ाई के विषय में अमिलापा करो । ७. उसकी मोक्ष के बारे में इच्छा है । ८. प्रातःकाल और सायंकाल गुरु को प्रणाम करो । ९. दिन में पढ़ो । १०. रात्रि में अधिक न पढ़ो और न लिखो । ११. मेरे घर आने पर कृष्ण भी आया । १२. युधिष्ठिर के वन जाने पर अर्जुन भी वन गये । (ख) १३. पिताजी आ रहे हैं । १४. पिता को देखो । १५. पिता के साथ पुत्र भी आया । १६. पिता को भोजन दो । १७. पिता से विद्या पढ़ो । १८. पिता की यह पुस्तक है । १९. माई को बुलाओ । २०. जँवाई को फल दो । (ग) २१. आग वस्त्रों और वृक्षों को जलाती है । २२. आग जल रही है । २३. बालिका गाना गा रही है । २४. गुरु शिष्य को बुलाता है । २५. वह धर्म को चाहता है ।

षाडशः अध्यायः

१. उदाहरणवाक्यानि

१. गृहे बालकाः सन्ति। = घर में बालक हैं ।
२. मम पठने अभिलाषः अस्ति । = मुझे पढ़ने के विषय में अभिलाषा है ।
३. प्रातःकाले सायंकाले च ईश्वरं नमति । = प्रातःकाल में और सायंकाल में ईश्वर को नमन करता है ।
४. धर्मे अभिलाषं कुरु । = धर्म के विषय में अभिलाषा करो ।
५. अध्ययने कृते सति भोजनं कुरु । = अध्ययन करने के बाद भोजन को करो ।

६. अग्निः गृहं दहति । = अग्नि घर को जला रही है ।
७. अग्निः गृहे ज्वलति । = अग्नि घर में जल रही है ।
८. शान्तिः गानं गायति । = शान्ति गीत को गा रही है ।
९. पिता पुत्रम् आह्वयति । = पिता पुत्र को बुलाता है ।
१०. शिष्यः विद्याम् अभिलषति । = शिष्य विद्या को चाहता है ।
११. नक्तम् अधिकं न पठ । = रात को अधिक मत पढ़ो ।

२. संस्कृत वाक्य बनाओ

१. राम विद्यालय में पढ़ता है । = रामः विद्यालये पठति ।
२. इस कक्षा में १० बालक हैं । = एतस्यां कक्षायां दश बालकाः सन्ति ।
३. घर में वस्त्र और पुस्तकें हैं । = गृहे वस्त्राणि पुस्तकानि च सन्ति ।
४. गाँव में मनुष्य रहते हैं । = ग्रामे मनुष्याः वसन्ति ।
५. मुझे धर्म के विषय में इच्छा है । = मम धर्मे अभिलाषः अस्ति ।
६. पढ़ाई के विषय में अभिलाषा करो । = अध्ययने अभिलाषः कुरु ।
७. उसकी मोक्ष के बारे में इच्छा है । = तस्य मोक्षे इच्छा अस्ति ।
८. प्रातःकाल और सायंकाल गुरु को
प्रणाम करो । = प्रातः काले सायंकाले च गुरुं नम ।

९. दिन में पढ़ो । = दिने पठ ।
१०. रात्रि में अधिक न पढ़ो न लिखो । = नक्तम् अधिकं न पठ, न लिख ।
११. मेरे घर आने पर कृष्ण भी आया। = मयि गृहम् आगते सति कृष्णः अपि आगतः ।
१२. युधिष्ठिर के वन जाने पर अर्जुन भी वन गये । = युधिष्ठिरे वनं गते सति अर्जुनः अपि वनं गतः ।
१३. पिताजी आ रहे हैं । = जनकः आगच्छति ।
१४. पिता को देखो । = जनकं पश्य ।

१५. पिता के साथ पुत्र भी आया ।

= पित्रा सह पुत्रः अपि आगतः ।

१६. पिता को भोजन दो ।

= पित्रे भोजनं यच्छ ।

१७. पिता से विद्या जानो ।

= पितुः विद्यां जानीहि ।

१८. पिता की यह पुस्तक हैं ।

= पितुः एतद् पुस्तकम् अस्ति ।

१९. भाई को बुलाओ ।

= भ्रातरम् आह्वय ।

२०. जँवाई को फल दो ।

= जामात्रे फलं यच्छ ।

२१. आग वस्त्रों और वृक्षों को जलाती हैं । = अग्निः वस्त्राणि वृक्षान् च ज्वालयति ।

२२. आग जल रही है । = अग्निः ज्वलति ।

२३. बालिका गाना गा रही है । = बालिका गीतं गायति ।

२४. गुरु शिष्य को बुलाता है । = गुरुः शिष्यम् आह्वयति ।

२५. वह धर्म को चाहता है । = सः धर्मम् अभिलषति (इच्छति)वा ।

३. अशुद्ध वाक्य	शुद्ध वाक्य	नियम
(१) पठनस्य अभिलाषं कुरु ।	पठने अभिलाषं कुरु ।	४७
(२) मम गृहे आगते० ।	मयि गृहम् आगते० ।	४८, १३
(३) पितुः सह पुत्रः आगतः ।	पित्रा सह पुत्रः० ।	१५

४. अभ्यास—(क) २ (ग) को लोट्, लङ् और विधिलिङ् में बदलो ।
 (ख) पितृ और भ्रातृ के पूरे रूप लिखो । (ग) इनके लट्, लोट्, लङ् और विधिलिङ् के पूरे रूप लिखो—दह्, ज्वल्, गै, आ + ह्वे, अभि + लप् ।

५. वाक्य बनाओः—प्रातःकाले, सायंकाले, नक्तम्, अदहत्, अज्वलत्, अगायत्, आह्वयत्, अभ्यलपत्, कृते, गते, आगते ।

छन्दमामा : कुब्जः मान्त्रिका

२६. मुखः अनुचरः

कश्चन महाराजः आसीत् । तस्य राजभवने कश्चन वानरः आसीत् । सः वानरः महाराजस्य अतीव विश्वासपात्रम् अनुचरः । अतः तस्य राजभवने सर्वत्र अपि प्रवेशः आसीत् ।

एकदा महाराजः अन्तःपुरे निद्रां कुर्वन् आसीत् । तदा वानरः तत्र आगतवान् । सः निद्राङ्गतस्य महाराजस्य समीपं गत्वा व्यजनेन वीजनं कर्तुम् आरब्धवान् ।

अत्रान्तरे महाराजस्य वक्षस्थले एका मक्षिका उपविष्टा । वानरः व्यजनेन तां दूरीकर्तुं पुनःपुनः प्रयत्नं कृतवान् । तथापि मक्षिका ततः दूरं न गता । तदा सः स्वभावचपलः मुखः वानरः कुपितः सन् तीक्ष्णं खड्गं गृहीत्वा तस्याः उपरि प्रहारं कृतवान् । मक्षिका उड्डीय ततः गता । खड्गप्रहारेण महाराजस्य वक्षस्थलं द्विधा जातम् । तेन महाराजः मृतः अभवत् ।

CLOSING PEACE PRAYER

अमरकोशः

ॐ सर्वे भवन्तु सुखिनः ।
सर्वे सन्तु निरामयाः ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु ।
मा कश्चित् दुःख भाग्भवेत् ॥
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

(Brihadaraanyaka Upanishad 1.4.14)

